

‘हामी’ कवितामा ध्वनि-सौन्दर्य

डा. गुरुप्रसाद पोखरेल

उपप्राध्यापक, पद्मकन्या बहुमुखी क्याम्पस, बागबजार, काठमाडौं
gurupokharel@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0004-9000-1716>

Received date: 24 Nov. 2025

Reviewed date: 15 Dec. 2025

Accepted date: 30 Dec. 2025

लेखसार

(प्रस्तुत लेखमा भूपी शेरचनको घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे कवितासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत ‘हामी’ कवितालाई पूर्वस्थापित मान्यता ध्वनिसिद्धान्तका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । सर्वेक्षण, सूक्ष्म पठन तथा पाठविश्लेषणको विधि प्रयोग गरी समग्रमा विश्लेषणात्मक विधिमाफत सामान्यीकृत निष्कर्ष प्रस्तुत गरिएको यसमा पूर्वीय चिन्तनअन्तर्गत आनन्दबर्धनको ध्वनिसिद्धान्तका आधारमा हामी कविताको विश्लेषण गरिएको छ । यस कवितामा ध्वन्यात्मक अर्थ सामर्थ्य केकसरी प्रस्तुत भएको छ भन्ने कुरा देखाउनु उद्देश्य रहेको यसमा हामी अर्थात् तत्कालीन नेपाली जनताको दीनहीन र दिशाहीन अवस्थालाई प्रस्ट पारिएको छ । हामी पाइतला, क्यारेमबोर्डका गोटी वा पानीका थोपाजस्तै भएर बाँचन विवश भएको कुरा यस कवितामा सारतत्त्वका रूपमा व्यञ्जित छ । हाम्रो अस्तित्व लिलिपुटका लघु मानवको भैं भएको छ । हामी कुनै शक्तिरूपी गुलिभरलाई आफ्नो अस्तित्व सुम्पेर उसैमा समर्पित भएर बाँचेका छौं र यस्तो बचाइ अर्थहीन भए पनि यही अर्थहीनतालाई पूजा गर्दै बाँचौं र केही होइनका बीचमा केही हौं भनेर बाँचौं भन्ने अस्तित्ववादी चिन्तन निष्कर्षका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ र यसले ध्वन्यात्मक रूप प्राप्त गरेको छ । यहाँ हामी मानवभित्रका विकृति र विसङ्गतिलाई व्यङ्ग्यात्मक प्रस्तुति गरिएको छ । नेपाली जाति पराश्रित बन्दै गएका कारण उसको अस्तित्व समाप्त हुँदै गएको विषयसँगै हामीभित्रको हामीपनलाई चिन्न नसकी आजको मान्छे एकलव्य बनेकोप्रति व्यङ्ग्य गरिएको यसमा बिम्बप्रतीकको सहज प्रस्तुति रहेको र त्यसले आजको समसामयिक विकृति-विसङ्गतिप्रति कटाक्ष गरेको देखिन्छ ।)

शब्दकुञ्जी : अभिधा, ध्वन्यर्थ, प्रतीकात्मकता, मूल्यहीनता, व्यङ्ग्यार्थ

१. विषयपरिचय

भूपी शेरचन (१९९२-२०४६) को नेपाली कविताका क्षेत्रमा अलग्गै पहिचान रहेको छ । उनका नयाँ भ्याउरे (२०१०), निर्भर (२००५) र घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे (२०२६) कवितासङ्ग्रह प्रकाशित छन् । ‘हामी’ कविता उनकोघुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे कवितासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत छ । यस कवितामा नेपाली जाति र समाज पराश्रित बन्दै गएका कारण हिजोको अस्तित्व समाप्त हुँदै गएको

वर्तमान अवस्थाप्रति आक्रोश व्यक्त गरिएको छ । शेरचन नेपाली कविताको स्वच्छन्दतावादी-प्रगतिवादी धारा र पछिल्लो २०३० पछिको समय समसामायिक धारामा समेत रहेर कविता रचना गर्ने स्रष्टा हुन् । शेरचनले मूलतः आधुनिक नेपाली गद्य कविताका क्षेत्रमा विशेष योगदान दिएका छन् । उनले आफ्ना रचनामा आफू बाँचेको युगका विकृति र विसङ्गतिमाथि व्यङ्ग्य प्रहार गर्दै सुधारवादी चेतनासमेत अभिव्यक्त गरेका छन् । राष्ट्रप्रेम, स्वतन्त्रता र विश्ववन्धुत्व उनका कवितामा पाइने खास विशेषता हुन् । यस अध्ययनमा आनन्दवर्धनद्वारा प्रस्तुत गरिएको ध्वनिसिद्धान्तका आधारमा शेरचनको 'हामी' कविताको विश्लेषण गरिएको छ ।

पूर्वीय सौन्दर्यशास्त्रीय चिन्तन परम्परामा ध्वनिवादको विशिष्ट स्थान रहेको छ । ध्वनिवादको स्थापना नवौं शताब्दीका आचार्य आनन्दवर्धनले गरेका हुन् । उनले ध्वनिलाई काव्यको आत्मतत्त्व मानेका छन् । काव्यमा प्रयुक्त पदपदावलीले अभिधार्थ र लक्षणार्थभन्दा भिन्न रूपमा प्रकट गर्ने व्यङ्ग्यार्थ वा व्यञ्जना अर्थलाई आनन्दवर्धनले ध्वनिका रूपमा परिभाषित गरेका छन् । उनले आफ्नो लक्षणग्रन्थ ध्वन्यालोकमा ध्वनिको विषद् चर्चा गरेका छन् । वास्तवमा काव्यकृतिमा प्रयुक्त पद पदावली तथा प्रकरणका माध्यमबाट सोभो रूपमा जुन अर्थ प्रतीत हुन्छ काव्यकृति त्यही अर्थका लागि मात्र रचना भएका हुँदैनन्, तिनमा अन्तर्निहित गूढ अर्थ पनि पहिल्याउनु आवश्यक हुन्छ र त्यस्तो गूढ अर्थ नै ध्वन्यर्थ पनि हो । ध्वन्यर्थयुक्त साहित्य नै विशिष्ट हुन्छ र प्रतिभावान् सर्जकद्वारा नै यस्तो साहित्य रचना हुन्छ । शेरचनको 'हामी' कविताले पनि पदपदावली र प्रकरणका तहमा व्यक्त वाच्यार्थभन्दा भिन्न व्यञ्जनार्थ वहन गरेको छ । यस अध्ययनमा आनन्दवर्धनको ध्वनिसिद्धान्तका कोणबाट उक्त कवितामा प्रयुक्त यही व्यञ्जनार्थको वस्तुगत विश्लेषण गरी समस्याको प्राज्ञिक समाधानमा पुगिएको छ ।

२. अध्ययनविधि

घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे कवितासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत कवितामध्ये नमुना छनोट गरी ध्वन्यर्थका दृष्टिले सघन देखिएको 'हामी' कवितामा निहित पदपदावली र प्रकरणमा निहित ध्वन्यर्थलाई ठम्याउनु नै प्रस्तुत अध्ययनको मुख्य उद्देश्य हो । प्रस्तुत अध्ययन पूर्णतः साहित्यिक र गुणात्मक भएकाले त्यसका लागि पुस्तकालयीय कार्यद्वारा अध्ययन गरिएको छ । सङ्कलित सामग्री प्राथमिक र द्वितीयक गरी दुई प्रकारका रहेका छन् । त्यसमध्ये घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे कवितासङ्ग्रह र त्यसमा सङ्गृहीत 'हामी' कविता प्राथमिक स्रोतका हुन् । ध्वनिसम्बन्धी सैद्धान्तिक मान्यतालाई द्वितीयक सामग्री स्रोतका रूपमा उपयोग गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनका लागि सङ्कलित सामग्रीको पाठ विश्लेषण गर्ने सैद्धान्तिक पर्याधार पूर्वीय साहित्यिक अध्ययनान्तर्गत समेटिने ध्वनिसम्बन्धी आनन्दवर्धन, अभिनव गुप्त र मम्मटका अवधारणाहरू हुन् । ध्वनिसिद्धान्तको आधारतत्त्व व्यञ्जना वृत्ति हो । व्यञ्जनाको शाब्दिक अर्थ विशेष रूपले स्पष्ट गर्नु, खोल्नु वा विकसित गर्नु भन्ने हुन्छ । अभिधा र लक्षणा शक्तिले आआफ्नो अर्थबोध गराइसकेपछि जुन शक्तिद्वारा अन्य अर्थको बोध हुन्छ त्यसलाई व्यञ्जना भनिन्छ (शर्मा, सन् १९९७, पृ. २२२) । व्यञ्जना वृत्तिबाट प्रकट हुने अर्थ व्यङ्ग्यार्थ हो । यसैलाई समीक्षकहरूले ध्वनि भनेका छन् । यसै सैद्धान्तिक अवधारणाका आधारमा निगमनात्मक विधिबाट सामग्रीको व्यवस्थापन गर्दै त्यसको अर्थापन गरिएको छ ।

समग्रतः यस लेखमा ध्वनिसम्बन्धी मान्यताका आधारमा 'हामी' कवितालाई सोद्देश्य नमुना छनोट गरी ध्वनिसिद्धान्तका आधारमा वस्तुगत विश्लेषण गरी समस्याको प्राज्ञिक समाधानमा पुगिएको छ ।

३. सैद्धान्तिक पर्याधार

ध्वनि शब्दको शाब्दिक अर्थ आवाज हो । सामान्य अर्थमा सुनिने आवाज भनेर अर्थ द्योतन गर्ने ध्वनि शब्द पूर्वीय साहित्य चिन्तनपरम्परामा भने विशिष्ट र व्यापक अर्थका रूपमा प्रयोग भएको छ । पूर्वीय सौन्दर्यशास्त्रीय चिन्तन परम्परामा देखापरेका अलङ्कार, रीति, वक्रोक्ति, रस, ध्वनि आदि सिद्धान्तमध्ये ध्वनि पनि एक हो । ध्वनिलाई पूर्वीय साहित्यशास्त्रीय चिन्तनपरम्परामा व्यङ्ग्यार्थ वा प्रतीयमान अर्थका रूपमा चिनाइएको छ । नवौँ शताब्दीका आचार्य आनन्दवर्धनले ध्वनिका विपक्षमा उठ्न सक्ने सम्भावित अभाववादी, अनिर्वयनीयतावादी, लक्षणावादी आदि मतको खण्डन गर्दै ध्वनिसिद्धान्तको स्थापना गरेका हुन् । आनन्दवर्धनले ध्वनिलाई हृदयशलाघ्य, प्रतीयमान अर्थ र व्यङ्ग्यार्थ भनी काव्य वा साहित्यको केन्द्रीय तत्त्वका रूपमा यसको परिचय गराएका छन् (गडतौला, २०७३, पृ. ६४) । आनन्दवर्धनले ध्वनिलाई काव्यको अनिवार्य तत्त्व स्वीकारेका छन् । उनले ध्वनिको विषद् चर्चा गर्दै यसका भेदोपभेदसमेत खुट्याएका छन् । ध्वनिकाव्य नै उत्तम हुन्छ भन्ने उनको चिन्तन रहेको छ । आनन्दवर्धनले ध्वनि जस्तो अज्ञात तत्त्वको अस्तित्व छैन भन्ने मतको खण्डन गर्दै ध्वनि अज्ञात होइन यसभन्दा अगाडि नै यसलाई काव्यको आत्मा मानिएको छ भनेका छन् । उनले ध्वनिमा शब्दार्थ र काव्यगुण नहुने हुँदा यो अमान्य छ भन्ने विचारको खण्डन गर्दै ध्वनि काव्यतत्त्व हो र ध्वनियुक्त काव्य भन् आल्हादकारी हुने भएकाले यो मान्य ठहरिन्छ भनेका छन् । त्यसैगरी काव्यको सौन्दर्य र रमणीयताको उत्पादन गर्ने तत्त्व अलङ्कार हो र अलङ्कारबाहेक अर्को तत्त्व ध्वनि छैन भन्ने अलङ्कारवादीहरूको मतलाई खण्डन गर्दै अलङ्कारले काव्यको बाह्य सौन्दर्यलाई मात्र बढाउँछ तर ध्वनिले अलौकिक आनन्द प्रदान गर्दछ भनेका छन् । उनले अलङ्कारले व्यञ्जनावृत्तिमूलक चमत्कार सिर्जना गर्न सक्दैन तर त्यो ध्वनिले सामार्थ्य राख्छ भनेका छन् । ध्वनि भएका ठाउँमा लक्षणा नहुन सक्ने र लक्षणा भएका ठाउँमा ध्वनि नहुन सक्ने भएकाले यी अलग अलग तत्त्व हुन भनेका छन् (शर्मा र लुइटेल्, २०६९, पृ. ८५) । यसरी अभिव्यक्तिबाट व्यक्त हुने वाच्यार्थपछि पनि भङ्कृत हुने प्रतीयमान अर्थ वा वाच्यार्थले प्रदान गर्न नसकेको अर्थ, व्यङ्ग्य अर्थ प्रदान गर्न सक्ने शक्ति ध्वनिमा हुन्छ ।

व्यङ्ग्यार्थप्रधान उत्तम रचनाको स्वरूप पहिल्याउने सन्दर्भमा ध्वनिसँग सम्बन्धित हुन्छ । यसैले उत्तम रचनाका लागि व्यङ्ग्यार्थ (ध्वनि) महत्त्वपूर्ण तत्त्व देखापर्छ (अधिकारी, २०६७ : २७) । यसरी काव्यमा प्रकट हुने ध्वन्यर्थ वा प्रतीयमान अर्थ वाच्यार्थभन्दा निकै आकर्षक र चमत्कारपूर्ण पनि हुन्छ । यसैले उत्तम साहित्यमा ध्वनिको विशिष्ट भूमिका रहन्छ । ध्वनिवादका तात्पर्यमा ध्वनिको अर्थ त्यस्तो व्यङ्ग्यार्थ हो, जसमा वस्तु, रस, रसाभास, भाव, भावाभास तथा अलङ्कारहरूमध्ये कुनै न कुनै पक्षको अभिव्यक्ति भएको हुन्छ (उपाध्याय, २०५५ : ९६७) । यसरी ध्वनि मूलतः वस्तु, रस, वा अलङ्कारादि कुनै पक्षको अभिव्यक्ति हुने व्यङ्ग्यार्थ हो । यसरी एकै आधार र प्रकारबाट ध्वनि उत्पन्न नभएकाले यसका भिन्न भेदहरू पनि रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसका भेदका बारेमा विद्वानहरूले फरक फरक धारणा राखेका छन् । मम्मटले

यसका १०,४५५ भेद देखाएका छन् (अधिकारी, २०६७ : १५०) । मूल रूपमा ध्वनिका अविवक्षितवाच्य वा लक्षणामूला र विवक्षितान्यपरवाच्य वा अभिधामूला ध्वनि हुने कुरामा प्रायः मतैक्य रहेको पाइन्छ । यसका भेद देखाउने क्रममा विद्वान्हरूले उक्ति, शक्ति, अर्थक्रम आदि पक्षलाई आधार बनाएका छन् भने साहित्यिक पाठका पद, पदावली, वाक्य, प्रबन्धजस्ता पक्षको स्तरका आधारमा पनि ध्वनिको भेद हुन्छ भनेका छन् । ध्वनि सिद्धान्तका आधारमा कृतिको विश्लेषण गर्दा यही गम्यमान, व्यञ्जनावृत्तिद्वारा प्रकट हुने ध्वन्यर्थलाई पहिल्याउने कार्य गरिन्छ । काव्यमा प्रयुक्त शब्द, शब्दावली आदिले दिने वाच्यार्थभन्दातिनमा व्यङ्ग्यार्थ वा प्रतीयमान अर्थ रहेको हुन्छ यही प्रतीयमान अर्थ नै ध्वनि हो । ध्वनि भन्नाले व्यञ्जक शब्द, व्यञ्जक अर्थ, व्यङ्ग्यार्थ वा वस्तु अलङ्कार रस व्यञ्जना शब्दशक्ति र व्यङ्ग्यार्थ प्रधानकाव्य भन्ने बुझिन्छ तर साहित्यमा प्रयोग हुने अर्थ तेस्रो प्रकारको या व्यङ्ग्यार्थ नै हो (पौडेल, २०६७ : १४८) । साहित्यिक कृतिबाट ध्वन्यर्थ भिन्न सन्दर्भ र भिन्न आधारबाट उत्पन्न हुने गर्छ ।

ध्वनि सिद्धान्तको स्थापनादेखि यससम्बन्धी चिन्तनको पछिल्लो अध्ययन परम्परालाई हेर्दा यो साहित्यको गम्यमान अर्थ पहिल्याउने विशिष्ट सिद्धान्तका रूपमा रहेको पाइन्छ । सर्जकले सोभो रूपमा नभनेर प्रतीकात्मक तथा व्यङ्ग्यात्मक रूपमा गरेको अभिव्यक्ति प्रकट हुने माध्यम नै ध्वनि हो । कृतिमा प्रयोग भएका शब्द, वाक्य आदिले सोभो रूपमा कुनै एक अर्थ प्रकट गर्दा ध्वन्यर्थ भने प्रकट भइरहेको हुँदैन । बरु त्यो अर्थ कृतिमै लुकेर बसेको हुन्छ वा प्रतीयमान रूपमा प्रतीत भइरहेको हुन्छ । त्यसैले ध्वन्यर्थ कृतिको अभिधा अर्थ वा वाच्यार्थभन्दा भिन्न तथा वाच्यार्थमा प्रकट हुने, अर्थ आइसक्दा पनि बाँकी रहने, प्रतिभाशाली भावकले बोध गर्ने अर्थका रूपमा रहेको हुन्छ । आनन्दवर्द्धनका अनुसार स्त्रीहरूको शारीरिक सौन्दर्य प्रसिद्ध अवयव नाक, मुख आदि भन्दा अर्कै विलक्षण तत्त्व भएभैं महाकविहरूको वाणीमा पनि प्रतीयमान अर्थ वाच्य अर्थभन्दा अर्कै विलक्षण तत्त्व हुने भएकाले कुनै चीजको सौन्दर्यलाई जसरी त्यसको कुनै विशिष्ट अवयवमा निर्देश गर्न सकिँदैन र त्यो छुट्टै प्रतीत भइरहेको हुन्छ, त्यस्तै साहित्यिक सौन्दर्य (प्रतीयमान अर्थ) पनि वाच्य अर्थभन्दा छुट्टै रूपमा सहृदय पाठकलाई प्रतीत हुन्छ (आनन्दवर्द्धन, सन् २०१०, १ : ४) । त्यस्तै ध्वनि लक्ष्यार्थभन्दा पनि भिन्न रहेको हुन्छ । ध्वन्यर्थलाई लक्ष्यार्थजस्तो कुनै न कुनै रूपमा वाच्यार्थसँग सम्बन्धित रही रहनु पर्ने बाध्यता हुँदैन । यसमा लक्षणामा जस्तो रुढ र प्रयोजनको भैं सर्त हुँदैन र अर्थको सीमा पनि हुँदैन । प्रतीतिकालका आधारमा पनि ध्वन्यर्थ लक्ष्यार्थभन्दा पछि मात्र प्रकट हुन्छ । यसरी नभनी नभनी पनि भनिएको, प्रकट नगरी नगरी पनि प्रस्ट देखिने विशेष चमत्कारयुक्त, गम्यमान भावसमान अर्थ प्रदान गर्ने सामर्थ्य ध्वनिमा रहेको हुन्छ भने यस्तो प्रक्रियाद्वारा प्रकटित अर्थ कृतिमा ध्वन्यर्थका रूपमा रहेको हुन्छ (भट्ट, २०५६, पृ. ८५) । काव्यमा निहित सौन्दर्यतत्त्वमध्ये ध्वनि अधिक महत्त्वको तत्त्व हो भन्ने मान्यता ध्वनिवादीहरूको रहेको छ ।

ध्वनिवादको स्थापना हुनुभन्दा पहिले नै रस, अलङ्कार वक्रोक्ति आदि सिद्धान्तको स्थापना भइसकेकाले कतिपय आचार्यहरूले ध्वनि नामको कुनै तत्त्व छैन र काव्यमा यसको आवश्यकता पनि छैन भन्ने मत पनि राखेका छन् । ध्वनिकार आनन्दवर्द्धन, अभिनव गुप्त, मम्मट आदि आचार्यले ध्वनि तत्त्वको महत्तालाई अझ सबल बनाउने कार्य गरेका छन् । ध्वनिवादी आचार्यहरूले ध्वनिको प्रतिष्ठापन र औचित्य पुष्टि गर्नुका साथै पूर्ववर्ती रस, अलङ्कार रीति, गुण जस्ता काव्यतत्त्वको यथोचित स्थानसमेत निर्धारण गरेका छन् ।

सबै काव्यतत्त्वको काव्यगत स्थान निर्धारण गरेर ध्वनि स्थापनाको औचित्य पुष्टि गरिएको छ। (गड्तौला, २०७३ : ७०)। पूर्वीय काव्यशास्त्रीय चिन्तन परम्परामा ध्वनि सिद्धान्त एक स्थापित र सफल सिद्धान्त मानिएको छ। नवौँ शताब्दीमा ध्वनिको स्थापना भएदेखि नै आजसम्मको अध्ययन परम्परालाई हेर्दा काव्यमा निहित विशिष्ट अर्थ पहिल्याउने कार्य ध्वनि सिद्धान्तकै आधारमा भएको पाइन्छ। काव्यमा प्रयुक्त वाच्यार्थ वा लक्ष्यार्थ विश्लेषण गरेर मात्र विमल प्रतिभाबाट रचना भएका काव्यको उचित मर्म पहिल्याउने सम्भव नभएकाले नै ध्वनिका सहायताले काव्यको अर्थ विश्लेषण गर्ने परम्परा कायम रहेको हो। काव्यमा ध्वन्यर्थ वा प्रतीयमान अर्थ खोज्नु आवश्यक छ। सहृदय प्रशंसित र सहृदयजनलाई आल्हाद प्रदान गर्ने काव्यात्मा मानिएको वाच्यार्थ र प्रतीयमान अर्थ (व्यङ्ग्यार्थ) ध्वनि हो। (उपाध्याय, २०५५ : १९२)। आनन्दवर्धनले अर्थका भेदको उल्लेख गरी प्रतीयमान अर्थबारे विशेष प्रकाश पारेका छन्। उनले काव्यको प्रतीयमान अर्थ वा व्यङ्ग्यार्थलाई रमणीहरूको अङ्गअङ्गका व्यष्टि सौन्दर्यभन्दा भिन्न समष्टि लावण्यसँग तुलना गर्दै वाच्यार्थभन्दा भिन्न रूपमा कविहरूका वाणीमा प्रतिभासित हुने अर्थका रूपमा व्याख्या गरेका छन्। आनन्दवर्धन, सन् २०१०, १ : ४)। उनले यसरी प्रकट हुने प्रतीयमान अर्थलाई काव्यको आत्मा भनेका छन्। यसरी ध्वनिविरोधी मतलाई विभिन्न प्रमाणहरूको आधारमा प्रमाणित गरी आनन्दवर्धनले ध्वनि सिद्धान्तको स्थापना गरेका हुन्। यस अध्ययनमा आनन्दवर्धनको यही ध्वनिसिद्धान्तका आधारमा भूपी शेरचनको 'हामी' कविताको विश्लेषण गरिएको छ।

४. विश्लेषण र परिणाम

प्रस्तुत लेखमा भूपी शेरचनको घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे कवितासङ्ग्रहमा सङ्गृहीत 'हामी' कवितामा निहित ध्वन्यर्थको खोजी र विश्लेषण गरिएको छ। यस कवितामा नेपाली जाति र समाज पराश्रित बन्दै गएका कारण हिजोको अस्तित्व समाप्त हुँदै गएको वर्तमान अवस्थाप्रति आक्रोश अभिव्यक्त भएको देखिन्छ। कविभिन्न रहेको हामी चेतनाले हाम्रो सामर्थ्य र अधिकारलाई पहिचान गर्नुपर्ने आग्रह प्रस्तुत कवितामा व्यक्त भएको पाइन्छ। समसामयिक युगका सामाजिक, सांस्कृतिक, प्राकृतिक, पौराणिक समस्याहरूलाई प्रतीकात्मक रूपमा देखाउँदै व्यङ्ग्य गरिएको यस कवितामा हामीभिन्नको जीवनमा देखिने गराइ, सोचाइ र भोगाइ परस्पर उल्टो र अमिल्दो रहेको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ। यस कवितामा तत्कालीन नेपाली जनताको गौरवपूर्ण इतिहास, वीरता, स्वाभिमान र मानवीय हैसियत विसिएका हामी लघुमानवहरूको निरीहतामाथि पनि प्रश्न गरिएको छ। यस लेखमा नमुना छनोट गरिएको शेरचनको 'हामी' कविताका पदपदावली र प्रकरणमा निहित ध्वनिको विश्लेषण गरिएको छ।

५. 'हामी' कवितामा अभिव्यञ्जित ध्वनिको विश्लेषण

'हामी' भूपी शेरचनद्वारा रचित कविता हो। सं. २०१७ सालको रूपरेखा पत्रिकामा प्रकाशित भएको यस कवितामा २०१७ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि नेपाली जनताको अस्तित्व सङ्कटमा पर्दै गएको अवस्थाको सङ्केत गरिएको छ। हामी अर्थात् नेपाली जनता पराधीन भई स्वदेशभित्रै र विदेशी मुलुकबाट समेत केवल कसै न कसैको स्वार्थपूर्तिको साधन बनिरहेका छौं भन्ने मर्मस्पर्शी भावमा यो कविता केन्द्रित छ। यस कवितामा नेपाली जनतालाई आफ्नो कुनै स्वतन्त्र अस्तित्व नभएको कसै न कसैको स्वार्थपूर्तिको गोटी

बनेको, पानीको फोका जस्तै निर्बलियो रहेको भनी अस्तित्वहीन अवस्थामा रहेका कमजोर जातिका रूपमा चिनाइएको छ । स्वदेशी र विदेशी स्वार्थीहरूका आडभरोसामा आफ्नो पहिचान नखोज्न र नेपाली जातिको गौरवपूर्ण विगतलाई स्मरण गर्दै त्यसैमा फर्कन कवितामा आह्वान गरिएको छ । नेपाली जातिले आफूभिन्नको स्वाभिमानलाई चिनेर बुद्ध नभई वीरता प्रदर्शन गरिरहनाले नै अस्तित्व बलियो रहन्छ भने विषयमा यो कविता केन्द्रित छ । हामी कसैको पैताला नबनी आफ्नै पैताला बन्नुपर्ने अप्रत्यक्ष सन्देश दिने यस कविताले नेपाली जातिलाई कसैको अस्तित्वका लागि आफ्नो स्वअस्तित्व दाउमा नलगाई अधि बढ्ने हौसला प्रदान गरेको छ । अस्तित्वहीन बन्दै गइरहेको नेपाली जातिलाई हामी प्रथम पुरुषवाचक सर्वनाम शब्दले चिनाइएको यस कवितामा पैताला, एकलव्य र लिलिपुटको लघुमानवका रूपमा केही हौँभैँ गरी बाँचिरहेका सर्वसाधारण नेपाली जनताको अवस्थालाई परिचित गराइएको छ ।

५.१ 'हामी' कविताका पदपदावली र प्रकरणका साक्ष्यहरू र तिनको ध्वन्यर्थ

'हामी' आद्यन्त सशक्त रूपमा ध्वन्यर्थ व्यञ्जित गर्ने कविता हो । यहाँ साक्ष्यका रूपमा कविताका मुख्य पदपदावली र प्रकरणका अंशहरूलाई छनोट गरी तिनमा प्रयुक्त ध्वन्यर्थको विश्लेषण गरिएको छ ।

५.१.१ पद तथा पदवालीका स्तरमा अभिव्यञ्जित ध्वन्यर्थ

कुनै पनि पाठात्मक संरचनाको निर्माण त्यसमा अन्तर्निहित निम्नतर संरचक एकाइहरूको शृङ्खलित संयोजनबाट हुन्छ । त्यसरी पाठको निर्माणमा आएका सङ्घटक एकाइहरूमा ध्वनि सौन्दर्य निहित हुन्छ । त्यसैले कुनै खास किसिमको ध्वन्यर्थ प्रतीतिका लागि कुन कुन संरचक घटकहरूले के कस्तो भूमिका खेलेका छन् भन्ने कुरा महत्त्वपूर्ण हुन्छ । पदहरूका आफ्ना विशिष्ट कोशीय अर्थ हुँदाहुँदै पनि प्रयोगको विशिष्ट अवस्थामा ती छुट्टै चमत्कारी प्रतीयमान अर्थ द्योतन गर्न समर्थ हुन्छन् । 'हामी' कवितामा प्रयुक्त पदपदावली तथा प्रकरण वाच्यार्थ र लक्ष्यार्थभन्दा ध्वन्यात्मक दृष्टिले महत्त्वपूर्ण छन् । यस कवितामा ध्वनिको सघन प्रयोग भएकाले यसमा व्यक्त अर्थका गहनतालाई ध्वनिका दृष्टिले विश्लेषण गर्नु आवश्यक हुन्छ । त्यसैले यहाँ कवितामा प्रयुक्त त्यस्ता पदपदावलीमा निहित ध्वनि सौन्दर्यको विवेचना गरिएको छ :

पद/पदावली	वाच्यार्थ	ध्वन्यर्थ
पानीको निर्बलिया थोपा (पृ. १०)	तरलपदार्थ पानीका कमजोर थोपा जुन घामका सामान्य किरणले सुक्छन् वा बाफ बनेर उचालिई बादलको स्वरूप ग्रहण गर्छन् ।	प्रस्तुत पदावलीमा हामीको कमजोर अवस्थाको सङ्केत गरिएको छ । हामी प्रथम पुरुषवाचक सर्वनामले यस कवितामा कमजोर र अस्तित्वहीन अवस्थामा रहेका सर्वसाधारण नेपाली जातिलाई सङ्केत गरेको छ । पानीको निर्बलिया थोपाको कुनै अस्तित्व नभएजस्तै हामीको अस्तित्व पनि समाप्तप्रायः हुने अवस्थामा पुगेको कुरा यस पदावलीमा ध्वनित भएको छ । यस पदावलीमा मुख्यार्थमा बाधा उत्पन्न भएको छ । वाच्यार्थबोधपछि विशेष अर्थप्रधान भएर यसले व्यङ्ग्यार्थ बुझ्नेकाले यहाँ विवक्षिताजन्य परवाच्य ध्वनिको प्रयोग भएको देखिन्छ । हामी नेपाली जनता अथवा मानिस भौतिक रूपमा निर्बलिया पानीका थोपा होइनौं तर हामी (नेपाली) को भोगाइ पानीका थोपाको जस्तै छ । हामी कुनै शक्तिरूपी प्रकाशद्वारा आकाशमा उचालिन्छौं वा माथि पठाइन्छौं । हामी कसैको बहकाउ वा स्वार्थमा परेर आफैँलाई भुल्छौं । पानीका निर्बलिया थोपा सूर्यको किरणले सुकेभैं हामी पनि कुनै अदृश्य शक्तिरूपी सूर्यका किरणले दिनप्रतिदिन सुकिरहेका वा अस्तित्वहीन भइरहेका छौं भन्ने हामी (नेपाली जाति) को दयनीय अवस्थालाई पानीका निर्बलिया थोपासँग तुलना गरिएको यस पदावली पानीका थोपामार्फत नेपालीको कमजोर अवस्था ध्वनित भएको छ ।

<p>क्यारेम बोर्डका गोटी (पृ. १२)</p>	<p>काठ वा प्लाईबोर्डलाई चिल्लो पारेर चार कुनामा प्वाल पारेर ससाना गोटीलाई ठूलो गोटी धकेलेर प्वालमा छिराउने खेलमा प्रयोग हुने प्लास्टिक वा काठका गोलाकार गोटी/गट्टी ।</p>	<p>प्रस्तुत पदावलीमा प्रयुक्त क्यारेम बोर्डका गोटीले अभिधार्थमा जुन अर्थ व्यक्त गर्छन् त्यसबाट कवितामा व्यक्त गर्न खोजिएको गहन अर्थ प्रकट नहुने हुनाले ध्वनिका माध्यमबाट अर्थ पहिल्याउनुपर्ने हुन्छ । यस कवितामा हामी अर्थात् सर्वसाधारण नेपाली जनतालाई थोत्रो क्यारेमबोर्ड र त्यसको गोटीसँग तुलना गरिएको छ । यी शब्दको वाच्यार्थ बोधपछि, व्यङ्ग्यार्थ प्रकट हुने हुनाले यसमा पनि अविवाक्षितान्य परवाच्य ध्वनि प्रयोग भएको छ । हाम्रो देश क्यारेमबोर्ड हुन सक्दैन र हामी त्यसका गोटी पनि होइनौं तर हाम्रो देशलाई यसभित्रकै केही शक्तिशालीहरूले क्यारेम बोर्ड र हामी (नेपाली जनता) लाई गोटीसरह बनाएर प्रयोग गरिरहेका छन् भन्ने ध्वन्यर्थ यसबाट प्रकट भएको छ । क्यारेम बोर्ड खेलमा यसका गोटी आफैँ चल्दैनन् । यिनलाई प्वालभित्र छिराउनु अर्को ठूलो गोटी अर्थात् स्ट्राइकरको धक्का आवश्यकता पर्छ । वाच्यार्थ तहमा बुझ्दा यस पदावलीले कवितामा अभिव्यक्त कुनै गहन अर्थ सम्प्रेषण गरेको छैन । व्यञ्जना तथा ध्वनिका तहबाट यसको अर्थ पहिल्याउँदा हामी सर्वसाधारण नेपाली आफ्नो अस्तित्व नभएका अरूको भरमा चल्ने चलिरहने जाति हौं । हामीलाई स्ट्राइकररूपी कुनै बाह्य तथा आन्तरिक शक्तिले आफ्नो स्वार्थका लागि कुनै प्वालमा छिराइरहेको वा आफ्नो स्वार्थका लागि कुनै बाह्य तथा आन्तरिक शक्तिले आफ्नो स्वार्थका लागि कुनै प्वालमा छिराइरहेको वा आफ्नो विजयका लागि छिन्नभिन्न पारिरहेको छ, भन्ने अर्थ यस पदावलीबाट ध्वनित भएको छ ।</p>
--------------------------------------	--	--

<p>लि लिल पु ट का लघुमानव (पृ. १२)</p>	<p>ग्रिसेली कथामा वर्णन गरिएका अत्यन्तैससाना (क म ल ज त्र) आकृतिका मान्छे ।</p>	<p>प्रस्तुत पदावलीमा एकदमै कमजोर अस्तित्व भएका र अरूले चाँडै हेप्न दवाउन, शोषण गर्न सक्ने तथा कुनै उचाइ नै नभएका लघु मानवको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ । यस पदावलीले हामी अर्थात् नेपालीलाई लिलिपुटका लघुमानवको संज्ञा दिएको छ । ग्रिसेली पूरा कथामा आफूभन्दा सयौं गुणा ठूलो आकृतिको गुलिभरलाई देखेर आश्चर्यचकित भएका लिलिपुटका अत्यन्तै साना (लगभग कर्मला जत्रा आकृतिका) लघु मानवसँग हामीलाई तुलना गरिएको छ । वाच्यार्थ तहमा बुझ्दा हाम्रो आकृति लिलिपुटका लघुमानवको जस्तो छैन र हामी ती लघुमानव हुन सक्दैनौं र होइनौं । यस पदावलीको अर्थ बुझ्न वाच्यार्थलाई छोडी व्यञ्जनार्थ तथा ध्वन्यर्थ खोज्नुपर्ने हुन्छ । ध्वन्यर्थ तहमा यस पदावलीको अर्थ खोज्दा हामी तथा नेपालीको उचाइ आकृति वा अवस्था तिनकै जस्तो छ भन्ने हुन्छ । गुलिभरलाई देखेर आकृतिका लिलिपुटका लघुमानवहरू त्यसको शरीरमा चढ्छन्, उसलाई चिमोटेछन्, उसको शरीरमाथि उफिन्छन् तर गुलिभरलाई त्यसको कुनै असर पर्दैन र लघुमानव उसैप्रति समर्पित हुन्छन् । हामी नेपालीको अवस्था पनि त्यस्तै छ । हामी आफूलाई तिनै लघुमानव ठान्दै बाँचिरहेका छौं । हामी कसैप्रति समर्पित छौं र हाम्रो कुनै उचाइ छैन भन्ने ध्वन्यर्थ यस पदावलीमा प्रस्तुत भएको छ । यस पदावलीमा वाच्य अर्थ विवाक्षित भएर बुझिएपछि, अर्को अर्थ वा व्यङ्ग्यार्थ प्रतीति हुने भएकाले विवाक्षितान्यपरवाच्य ध्वनिको प्रयोग भएको छ ।</p>
--	---	---

एकलव्य (पृ. १४)	महाभारतमा वर्णित पात्र/गुरुले धनुर्विद्या नसिकाए पनि उनकै मूर्ति स्थापना गरेर विद्या सिक्ने एक चेलो	प्रस्तुत पदमा गुरुभक्त, सोभो/अरूले गरेको अन्याय सहने तर आफ्नो क्षमता/शक्ति थाहा नपाउने/दासमनोवृत्ति भएको व्यक्ति तथा जस्तोसुकै चोट पनि खपिरहने र आफ्नो सर्वस्व अरूलाई सुम्पने व्यक्तिको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ। 'हामी' कवितामा हामी अर्थात् सबै नेपालीलाई एकलव्य भनिएको छ। वास्तवमा एकलव्यको वाच्यार्थ महाभारतमा वर्णित द्रोणाचार्यको स्वीकृतिविना पनि उनकै मूर्ति स्थापना गरेर धनुर्विद्या सिक्ने र पछि गुरु दक्षिणास्वरूप दाहिने हातको बूढी औंलो सुम्पने चेलो हो। वाच्यार्थका तहबाट बुझ्दा कवितामा प्रयुक्त एकलव्य नाम पदका अर्थका आधारमा मात्र यसले व्यक्त गर्न खोजेको अर्थ पर्याप्त हुँदैन। यसको खास अर्थका लागि ध्वनि अर्थात् व्यङ्ग्यार्थको सहयोग लिनुपर्छ। हामी नेपाली कोही पनि महाभारतमा वर्णन गरिएको पात्र एकलव्य होइनौं। हामीले कसैको मूर्ति स्थापना गरेर धनुर्विद्या सिकेका पनि छैनौं। यस पदबाट वाच्यार्थ बोधका अन्तर तत्काल व्यङ्ग्यार्थ बोध हुने भएकाले यसमा विवक्षितान्यवरवाच्य ध्वनिको प्रयोग भएको छ। हामी नेपाली एकलव्य जस्तै भएका छौं, परिश्रम हामी गछौं। हाम्रो परिश्रम देखेर आत्तिका कुनै शासक वा परचक्रीले हामीमाथि छल गरेर हामीलाई असक्षम बनाइरहेको छ भन्ने व्यङ्ग्यार्थ यस पदबाट ध्वनित भएको छ। यसरी हामी स्वदेशी वा विदेशी द्रोणाचार्यरूपी छलीहरूबाट निरन्तर एकलव्य बनिरहेका छौं भन्ने व्यङ्ग्यार्थ यस पदबाट निष्पन्न भएको छ।
पाइतला (पृ. १६)	वाच्यार्थ खुट्टाको सबैभन्दा तलको भुइँमा टेकिने अङ्ग	प्रस्तुत पदमा सबैभन्दा तलको /तल्लो /अरूको भार थाम्नुपर्ने/भरिया/काम गर्ने जस नपाउने/अरूकै महानतालाई स्वीकार गर्ने/आफ्नो अस्तित्व विसर्ने व्यक्तिको सन्दर्भ प्रस्तुत गरिएको छ। यस कवितामा प्रयुक्त पाइतला शब्दको वाच्यार्थ मानव खुट्टाको सबैभन्दा तलको भाग वा हिँड्दा, उभिँदा जमिनमा टेकिने केही लाम्बो र चेटो भाग भन्ने हुन्छ। पाइतला भन्नेवित्तिकै मानव शरीरको यही अङ्ग भन्ने वाच्यार्थ प्रकट हुन्छ। वाच्यार्थका तहमा प्रयोग भएको पाइतलाले यस कवितामा व्यक्त गर्न खोजिएको अर्थ द्योतन नगर्ने हुनाले यहाँ ध्वन्यर्थ पहिल्याउनु आवश्यक हुन्छ। ध्वन्यर्थका दृष्टिले हेर्दा हामीलाई पाइतलासँग तुलना गरी हाम्रो अस्तित्व केवल अरूको स्वार्थका लागि प्रयोग भइरहेको छ भन्ने अर्थ प्रतीत हुन्छ। मानिसको अस्तित्व पाइतलामा अडिएको छ तर त्यही पाइतला सबैभन्दा अपहेलित छ। पाइतलाले मानिसलाई उभ्याए पनि वा शरीरको भार थेगे पनि पाइतलाले कहिल्यै सम्मान पाएको छैन। यसमा पाइतलाले दौडेर दौड जिते पनि माला घाँटीले, तम्मा छातीले र टीका निधारले थापेजस्तै कर्मशील नेपालीको अवस्था पनि पाइतलाको जस्तै छ भन्ने अर्थ ध्वनित भएको छ। यस पदमा वाच्य अर्थ विवक्षित भएर बुझिएपछि अर्को अर्थ वा व्यङ्ग्यार्थको प्रतीति हुने हुनाले विवक्षितान्यपरवाच्य ध्वनि प्रयोग भएको पाइन्छ। सर्वसाधारण नेपाली जनताको अस्तित्व पाइतलाको भोगाइमा सीमित छ। हामी पाइतला भएर अरूका लागि बाँचिरहेका छौं। यसरी स्वदेशी तथा विदेशी शक्तिहरूले हामीलाई पाइतला बनाएर आफू अझ शक्तिशाली बन्दैछन् भन्ने व्यङ्ग्यार्थ तथा ध्वन्यर्थ यस पाइतला पदबाट ध्वनित भएको छ।

यसप्रकार यस कवितामा कविले प्रगतिका नाममा देखिएको अगति तथा परिवर्तनका नाममा देखिएको परिवर्तनहीनताप्रति व्यङ्ग्य गरेका छन्। यी सब बेथिति, अराजकता, आडम्बर, स्वार्थ, मूल्यहीनता, भ्रष्टाचार र परनिर्भरताजन्य विकृतिहरूको कारण केवल हामी हौं र यसको समाधानसमेत हामीले नै गर्नुपर्छ भन्ने कविको निष्कर्ष देखिन्छ (खतिवडा सन् २०२१, पृ. १२७)। यस कवितामा सासामयिक समाज तथा त्यहाँ बाँचेका आजका हामी नामका मानिसहरूमा देखापरेको आडम्बर, दीनहीन तथा मूल्यहीन

जीवनगतिलाई देखाइएको छ । मान्छेका निरीहता, स्वतन्त्रताहीनता र स्वार्थी प्रवृत्तिलाई देखाउन कविले यहाँ व्यङ्ग्यको सहयोग लिएको देखिन्छ । यस कवितामा सामाजिक, सांस्कृतिक, राष्ट्रिय तथा सांस्कृतिक व्यङ्ग्यको सघन प्रस्तुति पाइन्छ ।

५.१.२ प्रकरणका स्तरमा अभिव्यञ्जित ध्वन्यर्थ

‘हामी’ कविता ६ ओटा गद्यात्मक प्रकरणमा विस्तारित छ । यसमा भएका प्रत्येक प्रकरण कुनै एउटा मूल विषय लिई त्यसै विषयको विस्तारमा केन्द्रित रहेका छन् । यी प्रकरणले वाच्यार्थका तहमा जुन अर्थ व्यक्त गर्छन् तिनै अर्थमा मात्र यस कविताले व्यक्त गर्न खाजेको अर्थ प्राप्त हुन नसक्ने हुनाले यहाँ ती प्रकरणको ध्वन्यर्थ तथा व्यङ्ग्यार्थको विश्लेषण गरिएको छ :

प्रकरण	ध्वन्यर्थ
हामी जतिसुकै माथि उठौं, जतिसुकै यताउति दगुरौं, जतिसुकै ठूलो स्वरमा गर्जौं तर, हामी फगत पानीको थापा हौं पानीका निर्बलिया थोपा जो सूर्यद्वारा माथि उचालिन्छौं र बादल बन्छौं, हावाको इशारामा यताउति दगुछौं र आफूलाई गतिशील भन्छौं, (पृ. १०)	यस प्रकरणमा मूलतः हामीलाई पानीको थोपासँग तुलना गरिएको छ । वाच्यार्थका तहमा बुझ्दा हामी (मानिस) पानीका थोपा हुन सक्दैनौं । त्यसैले यसमा मुख्यार्थमा बाधा उत्पन्न भएको छ । पानीका थोपाको आफ्नो कुनै अस्तित्व नभएको, घामले सुक्ने बाफमा परिणत हुने पानीका विशेषता हुन् । हामी सर्वसाधारण नेपाली पनि पानीका कमजोर वा निर्बलिया थोपाजस्तै अरूको भरमा परेर पानी बाफ बनेर माथि उचालिएजस्तै उचालिन्छौं र फेरि वर्षाको रूप बनी धरतीमा थचारिन्छौं । घामका माध्यमबाट पानी उचालिने र थचारिने भएजस्तै हामी पनि कुनै शक्तिशाली घाम वा हामीलाई चलाउने शक्तिका माध्यमबाट परिचालित छौं । हाम्रो आफ्नो कुनै अस्तित्व छैन । कहिले माथि पुग्ने र कहिले जमिनमा झर्ने भएकाले पानी गतिशील भएजस्तै हामी पनि अरूले चलाएका भरमा यता र उति पुगेर आफूलाई गतिशील ठानेर बाँचिरहेका छौं तर यस्ता बचाइको कुनै अर्थ छैन भन्ने ध्वन्यर्थ यस प्रकरणमा अभिव्यञ्जित भएको छ । कुनै शक्तिले आफ्ना स्वार्थका लागि हामीलाई बारम्बार प्रयोग गरिरहेको छ । यस प्रकरणमा वाच्य तथा आन्तरिक शक्तिको स्वार्थको लागि हामी प्रयोग भइरहेका छौं भन्ने ध्वन्यर्थ यसमा प्रयुक्त हावा र सूर्यका माध्यमबाट पनि व्यञ्जित भएका छन् । यहाँ म र हामीभन्दा बाहिर जान नसकेको नेपाली राजनैतिक व्यवस्थाप्रति पनि व्यङ्ग्य प्रहार गरिएको पाइन्छ । शासन र सत्तामा पुगेपछि आफ्नो धरातल विसर्ने हाम्रो विकृत मानसिकताको कटु यथार्थको व्यङ्ग्यात्मक प्रस्तुति यस कवितामा पाइन्छ । हाम्रो आस्थाको उचाइ घट्दो छ, हामी परिनिर्भर लघुमानव बन्दै गइरहेका छौं र हामीले आफ्नो गौरवपूर्ण इतिहास, वीरता, उच्चता, स्वाभिमान बिसर्दै गएको कुरालाई पनि कवितामा समेटिएको छ । यसमा प्राणीहरूमा श्रेष्ठ भएर पनि आफूलाई संसारको सबैभन्दा सानो, हीन र कमजोर प्राणीजस्तै मानसिक रूपमा दीनहीन भएर बाँच्न चाहने आजका मान्छेहरूको स्वभावप्रति कविले शङ्का व्यक्त गरेका छन् । यसरी प्रस्तुत प्रकरणमा हामीलाई हावाले यताउति पार्न सक्दैन र घामले माथि उचाल्न पनि सक्दैन तर हामी यताउति गरिरहेकै छौं र उचालिएकै छौं भन्ने सन्दर्भ प्रस्तुत छ । सूर्य र हावाजस्तै शक्तिशाली समूहले हामीलाई पानीका थोपासरह व्यवहार गरेका छन् भन्ने व्यङ्ग्यार्थ यस प्रकरणमा व्यञ्जित छ । हामी वजनहीन र अस्तित्वहीन छौं भन्ने व्यञ्जना नै यस प्रकरणमा पानीका थोपामार्फत आएको छ । यहाँ आफू केही गर्न नसक्ने र अरूद्वारा गति दिनुपर्ने पानीको थोपासँग तुलनीय बन्दै गरेको मानवजीवनको मूल्य दिनप्रतिदिन कमजोर बन्दै गइरहेको तथ्यप्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ ।

<p>हाम्रो बाहिरको उच्चाइ भूटा हो, भ्रम हो</p> <p>अग्लो टाकुरामा उम्रेका च्याएको उचाइभन्दा</p> <p>यसको वर्ता महत्त्व छैन</p> <p>दुइटा अग्ला बाँस खुट्टामा बाँधेर हिँड्ने</p> <p>भारतीय चटकेको उचाइ भन्दा यसको बढी विशेषता छैन (पृ. १२)</p> <p>+ + +</p> <p>हामी बाहिरबाट जतिसुकै उच्च देखिए तापनि</p> <p>भिन्न भित्रै निरन्तर खिँदै गइरहेका छौं</p> <p>हामी लिलिपुटका मानव हौं</p> <p>हामी लघुमानव हौं । (पृ. १४)</p>	<p>यस प्रकरणमा हामी अर्थात् नेपालीको कुनै अस्तित्व नभएको कुरा ध्वन्यर्थ भएको छ । हामी अग्लो टाकुरामा उम्रेका च्याउ होइनौं तर हाम्रो उचाइ त्यसै किसिमको छ । अग्लो टाकुरामा उम्रिएको च्याउ आफ्नो उचाइले अग्लो भएको होइन । हामी पनि कुनै टाकुरारूपी शक्तिको बूड चढेर आफूलाई अग्लो भएको ठान्छौं र आफ्नो अस्तित्व बिसिन्छौं । खुट्टामा बाँस बाँधेर अग्लो भई चटक देखाउने भारतीय चटके बाँसका सहायताले अग्लिएको छ भने हामी नेपाली कुनै विदेशी र स्वदेशीसमेतका शक्तिद्वारा तिनीहरूका स्वार्थका लागि अग्ल्याइएका छौं र त्यसैमा आफू अग्लो छु वा अस्तित्वशाली छु भनेर निरर्थक बाँचिरहेका छौं भन्ने व्यङ्ग्यार्थ यहाँ प्रस्तुत भएको छ । हामी अग्लिएको वा अस्तित्वमा रहेको भनी बाँचिरहेका छौं तर निरन्तर खिँदै गइरहेका छौं । हाम्रो उचाइ निरन्तर घटिरहेको छ । हामीले आफ्नो र आफ्ना पुर्खाको वीरता र उचाइलाई समेत बिसैर अरूको बुई चढी अग्लिएका तथा अस्तित्वशाली भएकालाई सत्य ठानेका छौं । हाम्रो उचाइ लिलिपुटका लघुमानवजस्तै भएको छ । लिलिपुटका लघुमानवले गुलिभरलाई विशाल देखेर आत्तिएजस्तै हामी पनि आत्तिएका छौं । हामी अरूको उचाइमा मक्ख छौं र आफ्नो उचाइ बिसैर उसैमा समर्पित भएका छौं । उसको उचाइ (शक्ति) का अधि हामीले आत्मसमर्पण गरेका छौं । हाम्रो कुनै अस्तित्व छैन भन्ने ध्वन्यर्थ यस प्रकरणमा पहिल्याउन सकिन्छ । हाम्रो आस्थाको उचाइ घटदो छ, हामी परिनिर्भर लघुमानव बन्दै गइरहेका छौं र हामीले आफ्नो गौरवपूर्ण इतिहास, वीरता, उच्चता, स्वाभिमान बिसैरै गएको कुरालाई पनि यी प्रकरणमा समेटिएको छ । यहाँ हामीमा रहेको लघुमानसिकताप्रति कविको आक्रोश देखिन्छ । हामी आफ्नो मूल्यहीनता र निस्सारताको वास्तविकतालाई बुझ्न नसकी आडम्बरी र परावलम्बी बन्दै गएको अवस्थाप्रति यी प्रकरणमा व्यङ्ग्य पाइन्छ । अरूको काँध चढेर आफू ठूलो हुन खोज्ने सामन्त एवम् शोषकप्रति प्रहार गर्दै हामी नेपालीले हामीलाई नै चिन्न नसकेकाप्रति पनि यस कवितामा व्यङ्ग्य गरिएको छ । हामीले हाम्रो सामर्थ्य र अधिकारलाई चिन्नुपर्छ भन्ने सन्देश यहाँ पाइन्छ । हामी जसरी बाँच्नुपर्ने हो, त्यसरी बाँच्न नसकेको भावसँगै अर्काले हिँडाइदिनुपर्ने र वाटो देखाइदिनुपर्ने परिनिर्भर बन्दै गइरहेका छौं, जसको प्रत्यक्ष लाभ टाठावाठाहरूले लिइरहेछन् भन्ने विचार यहाँ प्रस्तुत भएको पाइन्छ ।</p>
--	--

<p>हामी रङ्ग रोगन उडेका, टुटेका, फुटेका</p> <p>पुरानो क्यारमबोर्डका गोटी हौं</p> <p>एउटा मनोरञ्जक खेलका सामग्री,</p> <p>एउटा खेलाडीमाथि आश्रित,</p> <p>आफ्नो गति हराएका</p> <p>एउटा स्ट्राइकरद्वारा सञ्चालित</p> <p>हो, हामी मानिस कम र वर्ता गोटी हौं । (पृ. १४)</p>	<p>हामी गतिहीन छौं, हामीलाई गति प्रदान गर्न कसैले धकेल्नुपर्छ भन्ने व्यञ्जना यस प्रकरणमा प्रस्तुत छ । यस प्रकरणमा हामीलाई निर्जीव क्यारमबोर्डका गोटीसँग तुलना गरिएको छ । वाच्यार्थका तहमा बुझदा यस प्रकरणले व्यक्त गर्न खोजेको अर्थ स्पष्ट हुँदैन किनभने हामी मानिस क्यारम बोर्डका गोटी हुन सक्दैनौं र होइनौं । त्यसैले यस प्रकरणमा व्यक्त अर्थ खोज्न ध्वन्यर्थ खोज्नुपर्ने हुन्छ । क्यारमबोर्डका गोटी स्ट्राइकरले चलाएजस्तै हामीलाई कुनै शक्तिरूपी स्ट्राइकरले चलाइरहेको छ । स्ट्राइकररूपी शक्तिका माध्यमबाट कुनै खेलाडीले हामीलाई उसको इच्छानुसार क्यारम बोर्डका चार कुनामा रहेको प्यालमा छिँराइरहेको छ । हामी गतिहीन छौं । स्ट्राइकरले धकेलेका गोटी चलेजस्तै हामी पनि कसैको धक्काले चलेका छौं, आफैं चलन सकेका छैनौं भन्ने ध्वन्यर्थ यस प्रकरणमा व्यक्त भएको छ । हामी परिश्रमी छौं तर हाम्रो अस्तित्व कुनै शक्तिरूपी स्ट्राइकरमा केन्द्रित छ भन्ने व्यङ्ग्यार्थ यस प्रकरणमा आएको छ । सामाजिक प्राणी भए पनि हामीमा त्यो सामाजिकताको भावले कहिल्यै छुन नसकेका कुरामा यस कवितामा व्यङ्ग्य गरिएको छ । आडम्बरमा बाँच्नुपर्ने हामीभित्रको एकताको माला कसैलाई जिम्मा लगाएर पुनः त्यही मालाको खोजीमा आफूआफूमा लडी समाप्त हुने कुरालाई यहाँ सङ्केत गरेको देखिन्छ ।</p>
---	---

<p>हामी वीर छौं तर बुद्ध छौं हामी बुद्ध छौं र त हामी वीर छौं हामीबुद्ध नभईकन वीर कहिल्यै हुन सकेनौं हामीमहाभारतको कथामा वर्णित एकलव्य हौं प्रत्येक पिढीको द्रोणाचार्यले हामीलाई उपेक्षा गर्छ (पृ. १५) ± ± ± आफ्नो बूढी औला काटेर उसलाई भेटी दिन्छौं आफ्नो अस्तित्व मेटेर उसलाई समर्पित गर्छौं र मक्ख पछौं आफ्नो गुरुभक्तिमाथि आफ्नो आत्मशक्तिमाथि त्यसैले हामी वीर त छौं (पृ. १५)</p>	<p>प्रस्तुत प्रकरणमा हामी अर्थात् नेपाली अरूका स्वार्थका लागि समर्पित छौं भन्ने ध्वन्यर्थ प्रकट भएको छ। हामी वीर छौं र हाम्रो वीरता अरूका स्वार्थका लागि प्रयोग भएको छ। हामी बुद्ध भएर अरूका लागि कर्मशील भएका छौं। हामी हाम्रो उन्नतिको लागि भन्दा पनि परचक्रको भलाइमा आफ्नो वीरता प्रदर्शन गर्ने मूर्ख भएका छौं। हाम्रो वीरताका कारण अरूले/विदेशीले युद्ध जितेका छन् तर हामी त्यसैमा मक्ख परेर आफ्नो वीरता प्रदर्शन गरिरहेका छौं। यस्ता कर्मको कुनै अर्थ छैन र हाम्रो उन्नति पनि हुँदैन भन्ने व्यङ्ग्यार्थ यस प्रकरणमा व्यञ्जित भएको छ। हामी आफैँ महान् छौं तर अरूले महान् बनाएका हुन् भनी तिनैलाई वा स्वदेशी र विदेशी स्वार्थीहरूलाई गुरुदक्षिणा बुझाइरहेका छौं। महाभारतको पात्र एकलव्यले द्रोणाचार्यलाई बूढी औलो काटेर गुरु दक्षिणा बुझाएजस्तै हामी पनि आफ्नो वीरताको/परिश्रमको र बुद्धिको श्रेय अरूलाई सुम्पेर आफ्नो वीरता र बुद्धि दक्षिणा स्वरूप बुझाइरहेका छौं। त्यसैले हामी वीर तर बुद्ध सिपालु तर सीपहीन बनेका छौं भन्ने ध्वन्यर्थ सशक्त रूपमा यस प्रकरणमा व्यञ्जित छ। हामी आफैँ शक्तिशाली भए पनि अरूको सहाराविना अधि बढ्नै नसक्ने आफूलाई ठान्छौं जसका कारण हामी एकलव्य बनेर बाँचिरहेका छौं र प्रत्येक समयका स्वार्थी शासक शक्तिहरूलाई एकलव्यले द्रोणाचार्यलाई जस्तै गुरुदक्षिणा बुझाइरहेका छौं। स्वार्थी शासक/शक्तिको प्रतीक द्रोणाचार्यले आफ्ना स्वार्थका लागि एकलव्यको बूढीऔलो लिएजस्तै हामीबाट विदेशी/स्वदेशी शक्ति वा शासकले निरन्तर दक्षिणा लिइरहेकै छ भन्ने व्यञ्जना यहाँ व्यञ्जित भएको छ। हामीमा रहेको वीरता, बौद्धिकता र स्वतन्त्रताजस्ता विषयहरू आज मक्कइसकेर धुजाधुजा परिसकेका छन्। नाममात्रको मान्छे बोकेर हामी गन्तव्यहीन यात्रामा यात्रारत छौं, जसको आदि पनि छैन अन्त्य पनि छैन। आफ्नो अस्तित्वलाई समाप्त पारर गुरुभक्त बन्ने हाम्रो सिल्लीपनबाट गुरु बन्न नचाहनेहरूले फाइदा लिरहेको भाव कवितामा द्रोणाचार्य र एकलव्यको प्रसङ्गबाट स्पष्ट पारिएको छ। एकलव्यले भै आफ्नो बूढी औला काटेर द्रोणाचार्यलाई चढाउने हामी द्रोणाचार्यहरूबाट नै उपेक्षित र प्रताडित छौं तापनि हामी अरूप्रति समर्पित छौं। द्रोणाचार्यहरूको षड्यन्त्रलाई नबुझी हामी त्यसलाई प्रेम ठान्छौं, जुन हाम्रो मूर्खतामात्र हो भन्ने व्यङ्ग्यात्मक भाव यस प्रकरणमा पाइन्छ।</p>
---	---

<p>हामी पाइतला हौं केवल पाइतला फगत पाइतला ± ± ± हामी दौडमा प्रथम हुन्छौं र हाम्रो निधारले टीका थाप्छ, हामी दौडमा प्रथम हुन्छौं र हाम्रो घाँटीले माला लाउँछ ± ± ± हाम्रो टीका थाप्ने निधार अर्को छ हाम्रो माला लाउने घाँटी अर्को छ हाम्रो तक्मा टाँस्ने छाती अर्को छ, हामी त फगत कसैको इशारामा टेक्ने, हिँड्ने र दगुने पाइतला हौं</p>	<p>यस प्रकरणमा हामीलाई पाइतलासँग तुलना गरिएको छ। पाइतला शरीरको भार थाम्ने अङ्ग हो। पाइतलाका भरमा हामी हिँड्छौं, दौडिन्छौं र उभिन्छौं। हामी मानिस हौं तर हाम्रो अस्तित्व पाइतलाको जस्तै छ भन्ने ध्वन्यर्थ यस प्रकरणमा प्रकट भएको पाइन्छ। पाइतलाले शरीरद्वारा आफू पालिएकोमा गर्व गर्छ तर यथार्थमा शरीरको भार थाम्ने र दौडमा विजय गराउने पाइतला नै हो। हामी त्यस्तै भएका छौं। हामी अरूलाई पाल्दै छौं, दौडमा विजयी बनाउँदै छौं तर हामी आफ्नो सामर्थ्य बुझ्दैनौं। हाम्रो शक्तिका कारण अरूले विजय प्राप्त गरेका छन्। पाइतलाका भरमा दौड जितेर छातीले तक्मा, घाँटीले माला र निधारले टीका थापेजस्तै हामी नेपालीको शक्तिका भरमा युद्ध जित्ने शासक, चुनाव जित्ने पार्टीले तक्मा, माला र टीका थापेका छन् र हामी त्यो देखेर खुसी भइरहेका छौं। हामीले आफ्नो सामर्थ्य विसरि आफूले प्राप्त गर्ने फल, विकास, उन्नति र प्रगति अरूलाई सुम्पिरहेका छौं भन्ने ध्वन्यर्थ पाइतलाका माध्यमबाट यस प्रकरणमा व्यक्त भएको छ। शिरको भारसमेत थाम्ने पाइतलाले कहिल्यै शिरलाई नदेखेजस्तै वा शिरको दाँजोमा पुग्न नसकेजस्तै हामी जहिल्यै शासक, शक्ति र अनेकथरी दलद्वारा कुल्चाएका र हेपिएका छौं। आफ्नो शक्तिले अरूलाई बोकेर हिँडिरहेका छौं तर अरूले आफूलाई आश्रय दिएका छन् भन्ने भ्रमलाई यथार्थ ठानेर पाइतला बनी बाँचिरहेका छौं भन्ने व्यञ्जना यस प्रकरणमा व्यञ्जित भएको छ। पैतालाले श्रम गरे पनि माला गलाले लगाएजस्तो, टुप्पामा पलाएको बहुमूल्य च्याउजस्तो दिनप्रतिदिन कमजोर बन्दै गइरहेको प्रति यी प्रकरणमा तीव्र असन्तुष्टि पोखिएको छ। वर्तमान समाजको हुकुमी शैलीप्रति आक्रोश पोखिएको यहाँ व्यक्तिको स्वतन्त्र भएर बाँच्न पाउने अधिकार कृण्ठित गर्न नहुने धारणा रहेको देखिन्छ (दाहाल, २०६६ : ६७)। यसरी यहाँ दिनप्रतिदिन नेपालीहरूको अस्तित्व गुम्दै गइरहेकामा चिन्ता व्यक्त गरिएको छ।</p>
--	--

<p>हामी केही पनि हैनौ र शायद त्यसैले केही हौं कि ! हामी कतै पनि, केही पनि छैनौं र शायद त्यसैले कतै, केही छौं कि ? हामीबाँचिरहेका छैनौं तर शायद त्यसैले पो बाँचेका छौं कि ! (पृ. १६)</p>	<p>‘हामी’ कवितामा आएका अधिल्ला पाँच प्रकरणभन्दा यस छैटौं तथा अन्तिम प्रकरणमा आएको ध्वन्यर्थ फरक रहेको देखिन्छ। अधिल्ला प्रकरणमा हामी अर्थात् सर्वसाधारण नेपालीलाई अस्तित्वहीन, अरूद्वारा सञ्चालित र पलायनवादी समुदायका रूपमा वर्णन गरिएको थियो भने यस प्रकरणमा नेपालीमा आफ्नो पहिचान हुनुपर्ने अस्तित्ववादी विचार ध्वनित भएको देखिन्छ। हाम्रो (नेपाली) को अस्तित्व केही नहुँदा नहुँदैका बीचमा पनि केही छ, भनी खोज्नुपर्ने र त्यसैमा मिलेर बाँच्नुपर्ने छ, भन्ने अर्थ यस प्रकरणमा व्यञ्जित भएको छ। चौतर्फी शून्यतामा बाँचिरहेका वा अरूका लागि बाँचिरहेका हामी नेपालीले शून्यतालाई नै भए पनि अस्तित्व ठानेर बाँच्नुपर्ने र शून्यतालाई नै पुज्नुपर्ने व्यङ्ग्यार्थ यस प्रकरणमा प्रकट भएको छ। हामीभित्र रहेको अस्तव्यस्तता, विकृति, अस्तित्वहीनता एवम् कमीकमजोरीहरूलाई देखाउने हामी आफ्नो मूल्यहीनता र निस्सारताको वास्तविकतालाई बुझ्न नसकी आडम्बरी र परावलम्बी बन्दै गएको अवस्थाप्रति पनि यस प्रकरणमा ध्वनित भएको पाइन्छ। बेथिति, अराजकता, आडम्बर, स्वार्थ, मूल्यहीनता, भ्रष्टाचार र परनिर्भरताजन्म विकृतिहरूबाट गुञ्जिए तापनि हामीले आफ्नो अस्तित्व बचाउन सधैं लाग्नुपर्ने व्यञ्जनार्थ यसमा प्रकट भएको पाइन्छ।</p>
---	--

यसप्रकार नेपाली मानसिकता र दयनीय जीवन बाँचिरहेका नेपालीहरूको यथार्थ अवस्थालाई अभिव्यक्त गरिएको यस कवितामा हामी नेपालीहरूले आफ्नो मूल्यहीनता र निस्सारताको वास्तविकतालाई बुझ्न नसकी आडम्बरी बन्दै गएको अवस्थाप्रति व्यङ्ग्य गरिएको छ। यसमा हाम्रो अस्तित्वलाई लिलिपुटका मानव, एकलव्य, स्ट्राइकर, क्यारेम्बोर्डको गोटी, माला तथा गलासँग तुलना गरिएको छ। हामीले हाम्रो सामर्थ्य र अधिकारलाई चिन्नुपर्छ। हामी परनिर्भर बन्दै गइरहेका छौं जसले हामीलाई अधोगतिमा पुऱ्याएको छ, भन्ने ध्वन्यर्थ यस कवितामा पाइन्छ। यसरी यस कवितामा नेपाली जाति र समाज पराश्रित बन्दै गएका कारण हिजोको अस्तित्व समाप्त हुँदै गएको वर्तमान अवस्थाप्रति आक्रोश र असन्तोष प्रस्तुत गरिएको छ। यसमा नेपालीको खोक्रोपन र निरीहता, जीवनको अस्तित्वहीनता, अरूबाट सञ्चालित, अस्तित्व प्राप्तिका निमित्त सङ्घर्षशीलता, चेतना जागृतिको आवश्यकता, परिवर्तनको सम्भावना र चेतनाको लघुताप्रति व्यङ्ग्य गरी सुधारको आकाशा राखेको देखिन्छ।

६. सौन्दर्यात्मक रूपान्तरण

‘हामी’ कविता भूपी शेरचनको व्यङ्ग्यात्मक गद्यकविता हो। उपर्युल्लिखित साक्ष्यहरूको विश्लेषणका आधारमा ‘हामी’ कवितामा अन्तर्निहित ध्वनिसौन्दर्यको सन्धान गर्न सकिन्छ। एउटा सामान्य प्रसङ्ग उठाएर त्यसका परिवृत्तबाट गहन विचार प्रक्षेपण गर्न सक्नुमा यस कवितामा सन्निहित ध्वनिसामर्थ्यकै भूमिका छ। यथार्थवादी विचारलाई सोभै प्रस्तुत नगरी त्यसलाई कविता संरचनामा अन्तर्घुलित गराएर विशिष्ट र कलात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्नु ध्वनिसौष्ठव नै हो। यसलाई विचार र कवित्वकलाको चारुत्वपूर्ण संश्लेषण भन्न सकिन्छ। काल्पनिकतालाई सत्यको नजिक पुऱ्याएर बेजोड अभिव्यञ्जना गर्नमा कविलाई ध्वनिसामर्थ्यले नै सघाएको छ। यो ध्वनिसामर्थ्य उत्पन्न गर्नमा शेरचनमा रहेको बौद्धिकताले काम गरेको मान्न सकिन्छ। यसमा विचारको कलात्मक रूपान्तरण गरिएको छ। हामीभित्रको बाध्यता, विवशता र विडम्बनाका सन्दर्भमा गुम्दै गइरहेको हामीपनलाई देखाइएको यस कवितामा विगतको गौरवपूर्ण इतिहास, वीरता, स्वाभिमान र मानवीय हैसियत विर्सिएका हामी लघुमानवहरूको निरीहताको चित्रण गरिएको छ। पैताला र शरीरको सम्बन्ध छुट्याउन नसक्ने मानवको बुद्धिलाई देखाइएको यस कवितामा हामी केही पनि होइनौं केवल शून्यपूजकमात्र हौं भन्ने चिन्तन प्रस्तुत गरिएको छ। यसरी वर्तमान नेपाली मानसिकताको

चित्रण गर्दै दयनीय जीवन बाँचिरहेका नेपालीहरूको यथार्थ अवस्था रहेको ध्वन्यर्थ प्रकट गर्न सक्नु यस कवितामा ध्वन्यात्मक सामर्थ्य मुख्य कारक बनेको पाइन्छ। यसरी प्रस्तुत कविता ध्वनिका सिद्धान्तकार आनन्दवर्द्धनको काव्यको मूल्य नाप्ने नापोमा उत्तम काव्य वा ध्वनिकाव्यका रूपमा दरिएको पाइन्छ। यहाँ ध्वनिका प्रभेदहरूमध्ये वाच्य अर्थलाई बिलकुलै छाडेर अभिव्यक्त हुने अविश्वकृतवाच्य र ध्वनिको प्रयोग भएको छ र समग्र कविता ध्वनिशास्त्रीय कला मूल्यले विशिष्ट कविताका रूपमा रहेको छ। यसरी यहाँ कलालाई संवाहक बनाएर विचारलाई कवितामार्फत सुरक्षित अवतरण गराउन सक्नुमा ध्वनिसामर्थ्यको अहम् भूमिका छ। ध्वनिसौन्दर्यका दृष्टिले यही नै प्रस्तुत कविताको कलात्मक मूल्य र प्राप्ति हो।

७. निष्कर्ष

‘हामी’ कवितामा माथि प्रस्तुत साक्ष्यको विश्लेषणबाट लक्षणमूला ध्वनिको प्रयोग भएको देखिन्छ। लक्षणमूला ध्वनिमा शब्द नै प्रमुख आधार हुने भए पनि यसका अभिधार्थ र लक्ष्यार्थले खास अर्थ बुझाउन सक्दैनन्। त्यसैले यिनको अर्थ पहिल्याउन तैस्रो तहको अर्थ अर्थात् व्यङ्ग्यार्थमा पुगनुपर्ने हुन्छ। व्यङ्ग्यार्थ वा ध्वन्यर्थबाट मात्र कवितामा प्रयुक्त पद पदावलीको अर्थ स्पष्ट हुन्छ। अभिधा वा लक्षणा शक्तिका माध्यमबाट मात्र यस कविताको अर्थ प्रतीति हुन सक्दैन। यस कवितामा प्रयुक्त विशिष्ट पदपदावली र प्रकरणका स्तरमा हेर्दा मूलतः यसमा विवक्षितान्यपरवाच्य ध्वनि प्रयोग भएको देखिन्छ। यस ध्वनिका माध्यमबाट ‘हामी’ कविताले हामी अर्थात् नेपाली जनताको दीनहीन अवस्थालाई प्रस्ट पारेको छ। हामी पाइ(तला, क्यारेमबोर्डका गोठी वा पानीका थोपाजस्तै भएर बाँच्न विवश भएको कुरा यस कवितामा व्यञ्जित छ। हाम्रो अस्तित्व ललितपुटका लघु मानवको भैँ भएको छ। हामी कुनै शक्तिरूपी गुलिभरलाई आफ्नो अस्तित्व सुम्पेर उसैमा समर्पित भएर बाँचेका छौं। यस्तो बचाइ अर्थहीन भए पनि यही अर्थहीनतालाई पूजा गर्दै बाँचौं र केही होइनका बीचमा केही हौं भनेर बाँचौं भन्ने अस्तित्ववादी चिन्तन पनि यस कविताका अन्तिम प्रकरणमा ध्वनित भएको छ। यस कविताको अन्तिम प्रकरणले केही अस्तित्ववादी चिन्तन व्यक्त गरे पनि अधिल्ला प्रकरणले नेपाली जनताको विसङ्गत, समपर्णवादी, अस्तित्वहीन अवस्थाको बोध गराएका छन्। यहाँ हामी अर्थात् नेपाली जातिको यस्तो अवस्थालाई सङ्केत गर्न कवितामा वाच्यार्थ र लक्ष्यार्थबाट मात्र अर्थ प्रतीति नहुने पदपदावली प्रयोग गरिएका छन्। त्यसैले यिनको अर्थका लागि ध्वन्यर्थको खोजी गरी विश्लेषण गरिएको हो। ध्वन्यर्थ विश्लेषणका क्रममा यस कवितामा ध्वनिका विविध भेदमध्ये विवक्षितान्यपरवाच्य ध्वनिको प्रयोग भएको देखिन्छ।

सन्दर्भ सामग्रीसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६७). *पूर्वीय समालोचना सिद्धान्त* (सातौँ संस्क.). ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- उपाध्याय, केशवप्रसाद (२०५५), *पूर्वीय साहित्य सिद्धान्त*, (तेस्रो संस्क.), ललितपुर : साभा प्रकाशन ।
- आनन्दबर्धन (सन् २०१०), *ध्वन्यालोक*, व्या. विश्वेश्वर (तेस्रो संस्क.), वाराणसी : ज्ञानमण्डल लिमिटेड ।
- खतिवडा, नित्यानन्द (सन् २०२१), 'कवि भूपी शेरचन र हामी कविता', *प्रज्ञाज्योति*, वर्ष ७, अङ्क ४, पृ. १२२-१२८ । <https://doi.org/10.3126/pj.v4i1.45202>
- गड्तौला, नारायण (२०७३), *रस र ध्वनि सिद्धान्त*, काठमाडौँ : प्रगति पुस्तक प्रकाशन प्रा.लि. ।
- दाहाल, घनश्याम (२०६६), *नेपाली फुटकर कविता र काव्य*, काठमाडौँ : हजुरको प्रकाशन ।
- पौडेल, विष्णुप्रसाद (२०६७), *संस्कृत काव्यशास्त्र*, काठमाडौँ : भूँडीपुराण प्रकाशन, ।
- भट्ट, रामचन्द्र (२०५६), *पौरस्त्य समालोचना सिद्धान्त र संस्कृत साहित्यको भ्रलक*, ललितपुर : सगरमाथा फाइनेन्स सहकारी लि. ।
- शर्मा मोहनराज र लुइटेल्, खगेन्द्रप्रसाद (२०६१), *पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्यसिद्धान्त*, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शर्मा, शान्तिप्रसाद (सन् १९९७), *पूर्वीय र पाश्चात्य साहित्य सिद्धान्त*, सिलगढी नेपाली साहित्य प्रचार समिति ।
- शेरचन भूपी (२०५५), *घुम्ने मेचमाथि अन्धो मान्छे*, (दसौँ संस्क.), काठमाडौँ : साभा प्रकाशन ।